

Posudek oponenta k disertační práci

Akademický rok: 2010-2011

Studijní obor: Historické vědy-Dějiny a kultury zemí Asie a Afriky

Název práce:

Arménsko-perský konflikt (449-451): jeho náboženské pozadí a odraz v rané arménské historiografii

Jméno autora: Mgr. Anna Sochová

Anna Sochová si k tématu své disertační práce vybrala téma, které v naší odborné literatuře dosud není odborně zpracováno. Naplnění tématu práce předpokládá solidní vhled do několika oborů - historie, theologie, religionistiky – a solidní znalost nejen moderního arménského jazyka, ale rovněž staroarménského grabarů. Na úvod konstatuji, že Anna Sochová tyto předpoklady bezesporu splnila. Předkládá kvalitní, vyzrálou a v mnoha ohledech jedinečnou práci.

Cílem recenzované disertace je historická analýza primárních zdrojů, vztahujících se k arménsko-perskému konfliktu mezi lety 449-451, k počátkům křesťanství a k podobám předkřesťanského kultu v oblasti Arménie. Na základě analýzy pramenů autorka v mnoha případech opodstatněně reviduje teze historiků-armenistů a arménských historiků a předkládá teze nové, pečlivě vyargumentované.

V první kapitole (*Arménští historikové a arménské-perský konflikt v letech 449-451*, s. 11-43) jsou představeni arménští historikové a charakter jejich díla. Jedná se o Lazara Pharpeciho, autora *Dějin Arménů a o Elišeho a jeho dílo O Vardanovi a arménské válce*. Celkový ráz a závěry díla Lazara Pharpeciho byly, jak uvádí autorka, ovlivněny skutečností, že působil jako křesťanský duchovní a dílo sepsal „na objednávku“ vlivného rodu Mamikoneanů.

Elišeho dílo pak vykazuje charakteristiky hagiografie Vardana Mamikoneana a odvážných Arménů, kteří proti Sásánovci Jazdgardovi II. povstali. Povstání skončilo vojenskou porážkou Vardanovců. Podle Elišeho sice vojensky nezvítězila ani jedna ze zúčastněných stran, ale Arméni se stali morálními a duchovními vítězi konfliktu. Jak uvádí autorka na s. 38-42, dílo mělo formovat historické povědomí následujících generací a bylo tedy nezbytné ukázat na čí straně je „pravda“. V případě církevních historiků je podobná interpretace událostí ve prospěch církve a křesťanství velmi typická. Nalézt ji můžeme u Eusebia, ale i u autorů raných koptských dějin, Jana z Nikiu či Severa z Ašmúnajn. Cílem tendenční a prokřesťanské interpretace dějin je snaha ukázat, že přes veškerou nepřítel osudu „Bůh, a tedy i pravda“ stojí a bude stát při křesťanském etniku. Tuto interpretaci

církevní historikové posílili o výčet „zázračných“ konverzí ke křesťanství jedinců z řad nepřátel, v případě Elišeho díla autorka uvádí konverzi zoroastrovských mágů (s. 42). Autorčina historická analýza nekončí představením způsobu, jakým se v Elišeho díle mísí historiografie s žánrem martyrologia a legendy, ale autorka si rovněž všímá nejednotného způsobu recepce Elišeho díla u soudobých arménských historiků (s. 36-38). Zatímco východoarménský proud badatelů vyzdvihuje závažnost povstání pro zachování existence arménského etnika a nastolení samostatnosti Arménie, druhý proud hodnotí význam povstání střídavěji a postuluje, že události z let 449-451 nebyly tak vyhrocené, aby bylo třeba uvažovat o bytí či nebytí národa.

Druhá kapitola (*Zoroastrismus v Arménii*, s. 45-82) představuje deskripci zoroastrismu, zurvanismu a interpretaci role obou náboženských směrů v perské a arménské společnosti. Těžiště kapitoly spočívá ve snaze rekonstruovat předkřesťanský kult v Arménii prostřednictvím arménských pramenů, zejména díla Eznika Kolbaci a jeho spisu *Odmítnutí sekt*. Jak uvádí autorka, Eznik Kolbaci byl křesťanským apologetou, jehož cílem bylo představit perské náboženství jako pouhou lidskou smyšlenku. Jako jeden z mála se uvedený autor věnuje perskému náboženství, jež ovlivnilo předkřesťanský arménský kult. Na základě analýzy pramenů autorka v této kapitole významným způsobem reviduje dosavadní poznatky o podobě předkřesťanského arménského kultu. Na s. 58 autorka cituje Roberta W. Thomsona, podle něhož „není zcela jasné zda Eznik popsal své zkušenosti z arménského prostředí, nebo pouze rozpracoval materiály obsažené v cizích pramenech“. Anna Sochová však uvádí, že „při bližším studiu Eznikova díla si lze všimnout odkazů na arménské lidové představy, zaznamenané i u jiných autorů“, např. v díle Mojžíše Chorenského. (s. 58). Autorka rovněž vyvrací tezi S. Arevšatjana, V. K. Čalojana a Manuka Abeljana, že „Eznikova kniha měla sloužit jako zbraň arménské inteligence v zápase s nekřesťanskými věroukami“ (s. 71). Autorka hodnotí takovouto charakteristiku Eznikových úmyslů jako zveličenou a uvádí: „...z Eznikových slov je zřejmé, že se snažil svou didakticky orientovanou prací odpovědět na otázku, odkud se bere zlo, které se ve světě děje“. (s. 72, autorčina teze je opřena o překlad pramene, který je citován na téže straně.) Nejostřeji pak autorka polemizuje se závěry Jamese Russela, jenž tvrdí, že ačkoli se arménský zoroastrismus v některých rysech lišil od perského, základ zůstal stejný. Anna Sochová se právem táže, jaký směr zoroastrismu měl Russel na mysli a zda vůbec lze předkřesťanský arménský kult nazývat zoroastrismem. Na s. 77 autorka uvádí: „...v období vlády Sásánovců se v Persii do popředí dostává zurvanismus...je jasné, že arménský apologeta Eznik, a potažmo i historik Eliše, v zurvanismu vidí cizí, nearménské náboženství, jehož stoupenci byli perští sousedé. Můžeme tedy téměř jistě konstatovat, že Arméni nebyli stoupenci zurvanismu. Až dosud se v pramenech nenašly doklady o tom, že se v arménském předkřesťanském náboženství projevovala víra v...duchovní principy Dobra a Zla, charakteristické pro

zoroastrismus.“ Na základě analýz děl arménských historiků Agathangela, Mojžíše Chorenského, Phawstose Buzandaciho, Elišeho aj. autorka dovozuje, že „*Arménské předkřesťanské náboženství podle příkladu pářthských sousedů přijalo podobu synkretického, polyteistického náboženství, v němž nalezneme elementy íránské, helénské, avšak i starší chetitské či churritské.*“ (s. 80)

Třetí kapitola (s. 82-117) je věnována křesťanství v Arménii. Jako v případě všech ostatních orthodoxních církví, museli arménští církevní představitelé odvodit svůj původ od misie apoštolů, učedníků Ježíše Krista, aby tak dokázali novozákonní původ arménské církve. Arménská církevní tradice odvozuje svůj původ od působení apoštolů Tadeáše a Bartoloměje. Rovněž v této kapitole Anna Sochová čerpá z pramenů a uvádí syrskou legendu *Učení Addaie*, obsaženou v upravené formě v díle Mojžíše Chorenského. Legenda o syrském králi Abgarovi, jenž napsal dopis Ježíši, dobrému lékaři, s prosbou o uzdravení a jemuž Ježíš písemně uzdravení přislíbil, byla v období pozdní antiky známa celému tehdejšímu křesťanskému světu. Jak uvádí autorka, arménská verze této legendy připisuje Abgarovi arménský původ. Podle Mojžíše Chorenského vyslal Abgar Tadeáše do Arménie.

Na s. 87 autorka uvádí, že zmínky o působení apoštolů v Arménii jsou poměrně pozdního původu, objevují se od pátého, možná až od šestého století. Autorka dále cituje text Mojžíše Chorenského, jenž se zmiňuje o přítomnosti syrského gnostika Bardesana v Arménii ve 2. století. Na základě tohoto pramene autorka dochází k závěru, že křesťanství se do Arménie dostalo prostřednictvím Syřanů. Skutečnost, že křesťanství se v Arménii začalo rozmáhat ještě před působením Řehoře Osvětitelce, autorka doložila na s. 89, v citaci z díla historika Agathangela.

Proces christianizace Arménie autorka rozdělila do dvou vln, řecké, kam je zařazeno působení Řehoře Osvětitelce, později Sahaka a Mesropa Maštoce a syrské, kam je zařazeno působení syrských misionářů.

Rovněž není možno opomenout autorčinu revizi oficiálního přijetí křesťanství v Arménii, které je tradičně datováno do roku 301. Anna Sochová se vzhledem k závislosti arménské politiky na římské říši přiklání k posunu tohoto data až do roku 314, tedy do doby po vydání tzv. ediktu milánského. (s. 96).

Zvláštní podkapitolu autorka věnovala vzniku arménského písma a jeho roli v procesu christianizace Arménie. (s. 105-117). Tvůrce arménského písma Mesrop Maštoc měl podle historika Koriwna dostat písmo od anděla, prostřednictvím Boží milosti. V pramenech i v literatuře bývá přínos arménského písma pro christianizaci Arménie hodnocen velmi vysoko. Jakkoli je možno se tázat, zda je toto hodnocení opodstatněné, je zřejmé, že posvátný původ arménského písma měl a pravděpodobně stále má jistý vliv na udržení homogenity arménského etnika.

V poslední kapitole (*Povstání Arménů v letech 449-451*, s. 117-148) se autorka zabývá

politickými ale i náboženskými okolnostmi, které vedly k povstání a k bitvě u Avarajru. Na základě kritické analýzy pramenů autorka dochází k závěru, že Jazdagard II., který chtěl pod záštitou zoroastrismu posílit jednotu a homogenitu své říše, nepočítal s tak velkým odporem ze strany křesťanů. Ačkoli bitva dopadla pro Armény špatně, přeci jen se silný odpor obyvatelstva mohl odrazit v pozdějším povolení křesťanství samotným Jazdagardem II., jenž se tak chtěl vyhnout dalším konfliktům, které by vnitřně oslabovaly jeho říši. Významný je rovněž způsob, jakým autorka v poslední kapitole práce přehodnotila, v arménské historiografii zřejmě zažitě hodnocení Vardana jako hrdiny-světce a Vasaka jako opovrženého zrádce. Tezi B. Haruthjunjan, podle níž Vasak obětoval Vardana kvůli svým osobním zájmům autorka nepřijímá s tím, že úvahy o Vasakově snaze stát se arménským králem nejsou nikde v pramenech doloženy. Anna Sochová na základě díla Lazara Pharpeciho dovozuje, že Vasak byl přesvědčen o nemožnosti vyhrát bitvu s Peršany a proto se jí snažil předejít a řešit konflikt diplomatickou cestou. Na s. 143 autorka uvádí: „Podle mého soudu je Vasakův dopis, dokládající jeho zradu, uvedený v Lazarově vyprávění neúplný a vytržený z kontextu...Můžeme jen konstatovat, že svým dopisem se distancoval od povstání a jeho stoupenců, Vardanovců.“

K práci nemám žádných závažných výtek. Autorka se na několika místech spíše jen okrajově dotkla vztahu Arménů k obecné církvi, toto téma by možná zasluhovalo více pozornosti. Drobnou poznámku bych měla pouze k autorčinu tvrzení, že Pseudo Makários Alexandrijský byl messaliánem a že messalianismem je ovlivněno i jeho *Padesát homilií*. (viz s. 22) Autorem *Padesáti homilií* je podle tradice Makários Alexandrijský, nicméně jeho autorství není jisté, proto se o něm hovoří jako o „Pseudo Makáriovi“. Dalším možným autorem (popř. spoluautorem) mohl být Simeon Metafrastés, který byl hlavou messaliánů v Sýrii, je ale možné, že s autorstvím *Homilií* nemá ani on nic společného. *Padesát homilií* nevykazuje messaliánský charakter, t.j. přesvědčení o tom, že po naplnění Bohem křesťan nemusí přistupovat k tajinám (popř. svátostem). Vzhledem k tomu, že *Padesát homilií* je možno nazvat dílem pneumatickým, tzn. duchovně orientovaným, mohou být Pseudo Makáriovy *Homilie* mylně považovány za inspirované messaliánstvím.

Posuzovaná práce odráží autorčinu hlubokou znalost historických skutečností a dobových reálií, je založena na přesvědčivých argumentech. V mnoha případech reinterpretuje „tradiční“ pojetí výkladu arménských dějin ze strany jak autorů raných pramenů, tak soudobých arménských historiků. Práce Anny Sochové představuje velice cenný materiál pro pochopení základních identifikačních faktorů arménského etnika nejen v období pozdní antiky a raného středověku, ale je bezpochyby klíčem pro pochopení současných poměrů.

Práce je bohatě proložena ukázkami překladů pojednaných pramenů. Zde chci opět zmínit a

vysoce ocenit autorčinu znalost staré arménštiny, grabaru, bez níž by překlad a analýza pramenů nebyla vůbec možná.

Po formální stránce práce splňuje všechny požadavky kladené na vědeckou práci.

Disertační práci Anny Sochové na základě výše uvedeného vřele doporučuji k obhajobě.

Praha 20. 5. 2011

PhDr. Viola Pargačová, Ph.D.